

5205

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

XXXVI/1-4

**БЕОГРАД
2005**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVI

Св. 1–4 (2005)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

О тзв. „транзитивним именицама“ које означавају људска бића (МИЛКА ИВИЋ)	1
Грамматичке особине дискурса електронских ћаскаоница (БИЉАНА РАДИЋ-БОЈАНИЋ)	6
Деклитизација везника — неки теоријски и практични проблеми (теоријско-терминолошки приступ) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ)	16
О везном вокалу и везном морфему у неким основним типовима сложеница у српском језику (СТАНИМИР РАКИЋ)	35
Префиксална творба речи — деривација или композиција (наставни и ваннаставни аспект) (ЈОВАНКА РАДИЋ)	54
Метафорични појам 'лица' у контексту теорије о учтивости (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	68
О једном типу морфосинтаксичког речника (ГОРДАНА ШТРБАЦ)	76
Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС) (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	86
Неки аспекти прагматичке употребе деминутивних именица (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	100
Семантичко-деривационо гнездо лексеме <i>радићи</i> (МИРЈАНА ГОЧАНИН)	104

П р и к а з и

Милка Ивић, О речима. Когнитивни, граматички и културолошки аспекти српске лексике. Лингвистички огледи, пет, Библиотека XX век 151, Београд, 2005, 139 стр. (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	127
Срето Танасић, Синтаксичке теме (ИВАНА КОЊИК)	134
Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, Асоцијативни речник српскога језика, Део I, од стимулуса ка реакцији, Београд, 2005, 525 стр. (ДРАГАНА РАДОВАНОВИЋ)	139
Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији), Београд, 2005, 5–525, изд. Београдска књига, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Службени лист (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	143
Милорад Радовановић, Планирање језика и други списи (СРЕТО ТАНАСИЋ)	146
Српски језички саветник (НАТАША ВУЛОВИЋ)	150

ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

ДЕКЛИТИЗАЦИЈА ВЕЗНИКА — НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ ПРОБЛЕМИ (ТЕОРИЈСКО-ТЕРМИНОЛОШКИ ПРИСТУП)

У раду се *деклитизација везника* дефинише као (а) *џонска антиципација* везника и њихово одвајање паузом од потоњег контекста; као (б) *инџенционална џојава* јер долази од говорникове намере да тонски и комуникативно појача везник; и као (в) *факулџативна џојава* — са структурнога гледишта — па се интерпункцијски модели сврставају у област стилски мотивисане интерпункције.

Кључне речи: везник, везничка реч, деклитизација, интонацијска пауза, проклитика, тонска антиципација.

1. Приступ теми

0. У *Срџској синџакси* анализирана је — из језика Слободана Јовановића — конструкција: ... напредњаци су исто тако као и радикали били противни владалачкој свемоћи, *али*, за разлику од радикала, који су мислили да ограниче владоаца сељачком скупштином, напредњаци су мислили да то учине дводомним парламентом. — У коментару (Симић–Јовановић 2002: 770) између осталог стоји: „Ритамска структура је врло рељефна, чак је покренула аутора да постави зарез између везника 'али' и ритамског језгра конструкције која следи. Но такав тип интерпункције ваља избегавати где год је могуће, јер неадекватно приказује везник као интонацијску доминанту конструкције, што он није сам него са потоњим сепаратором. Треба, дакле, писати: ... напредњаци су исто тако као и радикали били противни владалачкој свемоћи, *али за разлику од радикала*, који су мислили да ограниче владоаца сељачком скупштином, напредњаци су мислили ...“.

1. Уз напомену да под 'деклитизацијом' сматрамо тонску антиципацију везничке речи, чиме она у овом случају постаје акценатска форма, тонски свакако осамостаљена и из тога разлога интерпункцијски одвојива од потоњег контекста, размотрићемо на широј грађи горе постављено интерпункцијско и интонацијско питање. Негативни став изражен у цитираним аналитичким напоменама није категоричан, већ интерпункцијска препорука гласи да зарез 'ваља избегавати где год је

то могуће'. Значи ли то да негде 'није могуће' проћи без зареза, тј. без интонацијске паузе? И када?

2. Проблем је дакле у томе да ли је тип решења само један, и само онај који је дат горе наведеним примером и нашим разрешењем, или има и других могућности. Грађа¹ коју смо сакупили отвара читаву палету варијаната, и показује да су неке од њих не само допустиве него чак и конструктивно и нормативно пожељне. Друге су у суштини исправне, али слабије успеле, док их има и сасвим неприхватљивих јер не одговарају природи везничке проклитике. Наиме, да се подсетимо: везник чини интонацијско јединство са потоњим контекстом, на који се акценатски ослања — што ће рећи да има статус проклитике.

3. Пошто се везнички фонд српског језика раслојава на тип правих везника, на једној страни, и заменичких, одн. (заменичко-)прилошких², на другој, — ова се два скупа речи различито понашају, између осталог и у питању акцента. Заменичке су и придевске речи у начелу акцензоване, па бисмо претпоставили да су акцензоване и у функцији везника, док остале не бисмо очекивали са таквим статусом у говорном дискурсу и писаном тексту. Видећемо, међутим, да ствар стоји доста друкчије, и да и прави везници показују склоност ка акценатској антиципацији, таман као и неправи. Присетићемо се опште познате чињенице да већина њих функционишу и као појачајне речце³. Прегледаћемо их по функцијама, најпре напоредне па зависне.

2. Тонска антиципација напоредних везника

1. У горе наведеном примеру антиципован је напоредни супротни везник 'али'. У нашој грађи нашли су се двојаки такви случајеви.

¹ Порекло грађе у раду се обележава скраћеницама, а списак извора снабдевен свим подацима о ауторима и текстовима налази се на крају рада.

² У *Српској синтакси* правим везницима сматрају се речи које примарно функционишу као везни елементи поликлаузалних (зависни) или полилексемских конструкција (напоредни). Напоредни везници сви спадају у ред правих везничких речи; а од зависних прави су они који нису употребљиви и у функцији других врста речи (да, ако, јер, док и сл.), док су неправи зависни везници у ствари упитне заменице (који, чији, какав, колик и др.), или упитни (заменички) прилози (где, куд/куда, откуд/откуда, докле, камо, кад/када, откад/откада, како, откако и сл.).

³ У *Речнику српскохрватског књижевног језика* (1967–1976: s.v. 'а', 'али', 'и', 'па', 'те'), нпр. лексема 'а' описана је као скуп више хомоформних речи: (1) као супротни везник, и у истој категорији као реч „за исказивање чега неочекиваног“ ('Истом одјекну Рељин глас, а у пећину уђе дивна женска'); (2) као прилог; (3) као узвик. Лексема 'али' је везник, али се такође употребљава сем у (1) чисто везничкој функцији, такође, и „при казивању чега неочекиваног или изненадног“; (2) „за истицање нечега при поређењу“; „после допусних реченица: ипак“ ('Ако је го, али не соко'); (3) „у дијалогу: ама, та“, при чему је, судећи по примеру, управо тонски еманципован: — 'Немој се срдити, ја сам довео госта ...' — 'Али, забоба, што ниси раније?' — Лексема 'и' дефинисана је (1) као саставни везник; и (2) као речца за појачавање, у којој функцији „истиче реч пред којом се налази“ ('И паде мрак, а Станко још не стиже'). Везник 'па', сем ове функције, има и улогу речце за појачавање: „а. појачава значење речи пред којом стоји“ ('Нико јој није био наклоњен: ни отац па ни мати'); „в. са примесом чуђења кад се пита за нешто што је јасно, природно само по себи“ ('А? Шта мислиш да су?' — 'Ама па конкуренти!'). Исто је и код везника 'те'. Итд.

1.1. У једних се њиме уводи реченица одвојена од претходне тачком и сл., а у тој је реченици везник издвојен од осталог дела зарезом:

... онда то може бити његова последња порука. Али, зар мора последња и највиша порука да буде садржана у последњој песми? ЗГ Наст. 605; ... док су црквени торњеви данас само луксуз и симбол. Али, зар и они нису некад постали из потребе и били грађени на рационалној основи? ИА С 122; У простоти је клица будућности, а у лепоти и сјају непреварљив знак опадања и смрти. Али, људима су подједнако потребни и сјај и једноставност. То су два лица живота ИА С 124; Своју наредну књигу Костић је написао да би напао једног песника и свог пријатеља, да умањи његову славу и да га лично повреди. Али, чини нам се, циљ његове агресије није био сам Змај ... МП Кост. 423; Личности и бића која постоје за себе и ради себеостарења, на тај начин губе своју аутономију. Али, претварајући други, туђи субјект у објект, ја не могу а да релацију коју сам њему наметнуо не продужим према самоме себи ... ЗГ Наст. 596.

а) (1) У прва два примера за везником следи конструкција са иницијалним 'зар', дакле експресивна по значењу, и са емфатичким иницијатором. Емфатички иницијатор изгледа да чини тонски издвојеним део конструкције који уводи, па је везник у ствари и тиме од ње одмакнут. Није јасно да ли је он тонски потчињен, раван или надређен конструкцији, али је у сваком случају од ње одељен паузом. Та је пауза обележена зарезом. Питање је зашто испред везника стоји тачка: изгледа да је то неопходно да се он не би осетио везанијим за претходни него за потоњи контекст. (2) Напомињемо да ово није једино могуће интерпункцијско решење. Зарез после везника у ствари је факултативан. Хоћемо рећи да је тонска антиципација везника факултативни моменат у односу на контекст. Његово тонско прикључење потоњем контексту за нијансу смирује интонацијску линију, и умањује емфатички карактер исказа, али не утиче даље на смисаоне односе у конструкцији: ... онда то може бити његова последња порука. Али зар мора последња и највиша порука да буде садржана у последњој песми? ... док су црквени торњеви данас само луксуз и симбол. Али зар и они нису некад постали из потребе и били грађени на рационалној основи?

Интерпункцијски уређен исечак текста како је забележен — у свим детаљима је прихватљив, посебно као одраз интонацијског рељефа његовог. Али и као одраз односа међу саставницама: 'али' са својим јаким интонацијским статусом — ако га тако изговоримо — донекле појачава и онако снажну наглашеност исказа. Када је пак слабо наглашено, као да продубљује паузу између претходног и оног што за њим следи — истичући опет ово друго. У оба случаја везник има улогу моћиог интензификатора. Ипак је потребно нагласити да је овако спроведена интерпункција само интенционална, тј. конструктивним моментом је омогућена, али не и стриктно условљена, а писац текста

је тај моменат искористио да исказ интонацијски надогради и рељефира га с обзиром на крајњи учинак који му приписује.

б) У трећем по реду наведеном примеру: Али, људима су подједнако потребни и сјај и једноставност — нема опипљивог разлога за овако спроведен интерпункцијски поступак. Исказ би са овим исправно функционисао и без зареза после везника: Али људима су подједнако потребни и сјај и једноставност. — Но када је издвојен паузом (тј. зарезом), везник преузима функцију речце за појачање и утиче на повишење експресивног тонуса. Случај нас једино уверава у могућност не само структурно него и чисто интенционално мотивисане акценатске антиципације везника.

в) Потоња два примера по нечему личе на прва два: тонски прелом изазива пораст изговорног интензитета у следећем интонацијском блоку. Али пауза је овде појачана и позицијом тога следећег блока — који је у парентези. Према томе, поред појачајних елемената, и парентетички изазивају паузу после везника, а тиме и испред њега — дакле његову општу тонску антиципацију. То ствара могућност постављања интерпункцијског знака и испред и после везничке речи. Рекосмо 'могућност', а не неопходност мотивисану структурно.

г) Лексема 'али', ваља нам и то нагласити, у овдашњим примерима и није примарно у везничкој функцији — јер не подвлачи супротност међу конструкцијама између којих је смештена, већ више упућује на изненадност оног што за њим следи.

1.2. Нешто је друкчија интерпункцијска слика у следећим конструкцијама:

Током старијег неолита (култура Протостарчево), тле Србије није било густо насељено, али, због особитог начина обраде земље — мотична, екстензивна земљорадња — у том раздобљу су никла многа села ... ИстС 16; Насеље у Винчи и даље је у успону, али, како се тежиште културног развоја ипак помера према југу, то је култура финалног неолита на територији Србије ... ИстС 27; Ово јесте општа карактеристика јужнословенске епохе језичког развитка према прасловенском стању; али, да опет истакнем, карактеристика њезина само према прасловенском стању РБ Ч 52.

а) Ако кренемо од потоњег случаја, примећујемо да уместо тачке, испред везника стоји тачка и зарез. То је врло блиско ономе што производи тачка у претходно анализираним конструкцијама. Нарочито је велика сличност са тамошњим примерима под в) — јер за везником следи парентетички елеменат.

б) У прва два овдашња примера после везника долази инверзивна формација са иницијалним положајем адвербијалне одредбе, у првом, одн. зависне адвербијалне реченице, у другом од њих. (1) Постављањем зареза између те конструкције и главнине исказа, она су добила статус парентетичке форме (назваћемо је привидном или псеудопарентезом). Та пауза се очито врло лако отвара, јер везник припада це-

лини конструкције, тј. везанији је за њену главнину него за споредни адвербијални елементат. Пауза добро упућује на ту чињеницу, којом је истовремено остварена антиципација везника — као лексеме по себи, а и као појачивача целе конструкције. (2) Важна је напомена да испред везника овде стоји зарез, а не неки интерпункцијски знак вишега ранга. Но, за разлику од става израженог у *Српској синџакси* (в. почетак овога рада), сада нам се чини да је и тај интерпункцијски поступак прихватљив, јер сам смисао конструкције даје довољно основа за прикључење везника ономе што за њим следи. Јасније би то било наглашено изостављањем зареза после везника, који и нема неког нарочитог оправдања, сем евентуално са гледишта тонске рељефираности исказа. Боље би, према томе, решење било следеће: ... али због особитог начина обраде земље — мотична, екстензивна земљорадња — у том раздобљу су никла многа села ...; ... али, како се тежиште културног развоја ипак помера према југу, то је култура финалног неолита на територији Србије ...; ... али да опет истакнем, карактеристика њезина само према прасловенској стању ... Видимо да се прикључењу 'али' не противи чак ни потоња парентеза, што значи да је он интонацијски заиста потчињен том делу контекста, било какви односи у њему владали.

2. Прилазимо најобимнијој групи примера — онима са везником 'и'.

2.1. Не знамо да ли случајно или не, али у нашем корпусу нашао се само један овакав пример каквима се бавимо са тачком испред везника 'и':

Глуви, болесни, усамљени старац имао је времена да размишља о питању које је сам себи поставио. **И**, као да наставља тај свој мучни унутрашњи дијалог у ком једно питање заглушује друго, он мало доцније, под једну још грознију сцену ратних зверстава, исписује ... **И**А С 119.

а) (1) Везник је тонски врло истакнут. Али не би се ни овде, као ни горе, рекло да је он доминанта целе конструкције. Пре ће бити да је он потпора тонске пенетрације целе потоње формације, која се постепено пење у градацијски низ на чијем је врхунцу смисаона доминанта — 'исписује'. Издвајању везника погодује поредбена инверзивно постављена реченица 'као да наставља тај свој мучни унутрашњи дијалог', која оставља утисак (псеудо)парентетичког елемента. Успону не погодује протетичка релативна клауза 'у ком једно питање заглушује друго' — која следи за начинском. У сваком случају ваља утврдити да је интерпункција и интонациона структура форме — сем проблема протезе — врло успела. (2) **И** овде је могућа примена друкчијих модела интерпункције, уз извесна мала померања на интонацијској линији: **И** као да наставља тај свој мучни унутрашњи дијалог у ком једно питање заглушује друго, он мало доцније ...

б) Везнички карактер лексеме 'и' у овом случају је у позадини, док у први план ступа њена функција као речце за истицање важности онога што за њом следи. Ипак, припадност скупа тих значајних чињеница истом смисаоном комплексу са претходним што је изложено —

ван сваке је сумње, као што је ван сваке сумње изговорна припадност 'и' потоњем контексту.

2.2. У извесном броју примера везнику претходи тачка и зарез:

Несрећа хоће да међу тим људима без велике глади за Поезијом који не познају потребу за њом и који је не би измислили, постоји добар број оних чија је дужност или судбина да је суде, да расправљају о њој, да изазивају и негују склоност према њој; и, укратко, да деле оно што не поседују ПВ И 266; О песми се расправља као да је раздљива (и као да мора бити таква) на прозни дискурс који је довољан сам себи и који постоји сам од себе; и, с друге стране, на одломак једне особене музике, више или мање близак музици у правом смислу речи ... ПВ И 267; ... у првом делу теме то је антиномија бог-враг; у тринаестом воњ и мирис; и, у последњем, завршном делу, кужна међа и пречиста ... ЗГ Наст. 606.

а) Прва два случаја садрже парентезу после везника, што је и овде узрок његовог интонацијског удаљавања од конструкције коју уводи. Тачка и зарез по већ познатом маниру — као уосталом и тачка — инсистирају на припадности везника потоњој формацији, и на његовој начелној одељености од претходног контекста.

б) У трећем по реду примеру не постоји парентеза, али нешто дубље у унутрашњости конструкције за везником нашла се апозиција (в. 'последњем, завршном'). Тиме је одређена ритамска структура целе формације уведене везником, па и условљена пауза после њега.

в) Лексема 'и' добија особине појачајне речце, при чему својим значењем упућује на блиску смисаону везу двеју јединица међу којима је смештена, али и на издвојеност онога што за њом следи. Већ смо рекли да зарез после везника у оваквим приликама може и изостати: ... и укратко, да деле оно што не поседују ...

г) Када смо скренули пажњу на лествицу парентетичких односа, ваља нам се подсетити правописног правила о неким уметнутим елементима и о факултативности зареза којима се они издвајају из текста (ПСКЈ 1960: 94–95). Ту је свакако реч о неправој парентези, коју ћемо назвати и семипарентезом. У конструкцијама са семипарентезом и овде се зарез може сматрати факултативним. У ствари, легитимност случајева без интерпункцијског знака и испред и после везника ван сваке је сумње: ... и укратко да деле оно што не поседују ... Ако са 'укратко' последње решење није убедљиво, оно би било убедљивије нпр. са 'свакако', 'можда', 'вероватно' и сл.: и, вероватно, да деле оно што не поседују ... // и вероватно да деле оно што не поседују ...

2.3. У више забележених конструкција везник је одвојен зарезом и од потоњег и од претходећег контекста:

Што се мене тиче, ја непрестано избегавам да следим ту плаховитост идеја која бежи од посматраног предмета, и, од знака до знака, лети да изазове посебно осећање ... ПВ И 265; ... прину-

дила би без сумње испитивани дух на понеки плодносни осврт на његове прве намере и коначне циљеве, на кораке и покретачке принципе, на корене и покретачки принцип његове радозналости, и, најзад, на саму супстанцију његовог сазнања ПВ И 281; ... требало (је) посматрати их издвојено од свих других предмета изучавања, приписати им несводљиву вредност и значење, и, према томе, дати им једну судбину ... ПВ И 283; ... што он може да потроши од духа, од времена, од истрајности, и, све у свему, од живота ПВ И 286; ... тако да је супротност у моралном оцењивању, у валоризацији тог односа у једном и другом случају упадљива, крајње парадоксална, и, по нашем уверењу, од самог песника научена МП Кост. 422.

а) Типична је структура потоња три примера, са парентезом између 'и' и остатка њиме уведене конструкције: и, према томе ...; и, све у свему ...; и, по нашем уверењу ... — Верзија без зареза између везника и парентетичке (у ствари семипарентетичке) форме нормативно је исправнија, и стилистички прихватљивија: ... требала (је) посматрати их издвојено од свих других предмета изучавања, приписати им несводљиву вредност и значење, и према томе, дати им једну судбину ...; ... што он може да потроши од духа, од времена, од истрајности, и све у свему, од живота; ... тако да је супротност у моралном оцењивању, у валоризацији тог односа у једном и другом случају упадљива, крајње парадоксална и по нашем уверењу, од самог песника научена.

б) Допустиви су интерпункцијски и остали овдашњи примери, у којима је везник издвојен под дејством тежње инверзивног дела конструкције да се од ње интонацијски еманципује. (1) У првом од њих инверзивност је слабо оцртана јер адвербијална одредба, сем у позицији предиката (и лети од знака до знака да изазове посебно осећање), врло је често постављена и испред њега, тако да се то и не рачуна као инверзија. Ипак, писац је интерпункцијским маниром нагласио да тај распоред сматра инверзивним, и искористио га (у служби псеудопарентезе) да интонацијски еманципује и везник. (2) У другом је 'најзад' употребљено у функцији ознаке редоследа елемената конструкције, и вероватно као вањски члан — као парентеза пре него као адвербијална одредба уз предикат, постављен негде где је изгубио присну везу с њим.

в) Ваља нам и на крају анализе ових примера напоменути да интерпункцијски модел примењен у њима пати до оне слабости као и пример из *Српске синтаксе*: не подвлачи чињеницу да везник припада потоњем контексту, и да је претходећа пауза нешто јача него она која следи за везником (ова је уосталом често и вештачки изазвана).

2.4. Велики је број забележених случајева у којима испред везника није постављен знак интерпункције, а после њега стоји зарез:

То би трајало кратко, али за то време он би седео занесен и, певушећи једва чујно, посматрао на својим рукама тај бледи, посредни одсјај изгубљеног сунца ... ИА С 40; ... младић би се са

сунчевим заласком окретао од свог прозора и, обневидео, тетурао до своје сламњаче ... ИА С 56; Гоји, који не чује ниједне речи, одговара огорчено и, као сви глуви људи, сувише гласно ... ИА С 113; Чују се ударци чекића, радничка вика и, с времена на време промукло штектање хијене ... ИА С 123; ... земљорадничко-сточарске заједнице губе ранију покретљивост, остају генерацијама везане за исте њиве и пашњаке, подижу трајна насеља и, уместо колиба, почињу да граде куће ИстС 18; Сматрам да треба заборавити оно што нам навика и, нарочито, најјача од њих, језик, омогућава да посматрамо ПВ И 265; Сматра се да се он рашчлањује, с једне стране, на један мали текст (који се каткад може свести на једну једину реч или на наслов дела) и, с друге стране, на било какво мноштво појединих речи ... ПВ И 267; ... остаје, додуше, блага даљина, један чежњив, поетски, романтичарски зов, једно обећање, једна илузија, нешто као мала фатаморгана која далеко негде лебди, дакле нова нада да ћу можда моћи да продрем на неком другом месту и, коначно, остаје бескрајно далеко, широко небо ... ЗГ Наст. 599.

а) Одмах ћемо нагласити да овако спроведена интерпункција није прихватљива ни у нормативном, а ни у комуникативном правцу посматрана. Разлог за први приговор видимо у томе што је 'и' практично прикључено претходном делу конструкције, куда формацијски не припада. За други: не верујемо да је 'и' могуће интонацијски одвојити од потоњег контекста, а оставити га ненаглашеним⁴.

(1) У примеру: Чују се ударци чекића, радничка вика и, с времена на време промукло штектање хијене ... — аутор је вероватно 'с времена на време' хтео изузети из исказне форме као семипарентезу. То је легитиман поступак, али би морао бити објављен зарезом после тога дела конструкције. Тиме је, међутим, створена потреба за антиципацијом 'и', а не за његовим одбацивањем на крај претходног сегмента. Исправно интерпунгиран, овај би пример према томе изгледао овако: Чују се ударци чекића, радничка вика, и, с времена на време, промукло штектање хијене ... (поред: Чују се ударци чекића, радничка вика, и с времена на време, промукло штектање хијене ... // Чују се ударци чекића, радничка вика, и с времена на време промукло штектање хијене ...).

(2) Сумњамо да је добро интерпункцијски обележен и случај: Сматрам да треба заборавити оно што нам навика и, нарочито, најјача од њих, језик, омогућава да посматрамо. — Чини нам се да је ауторова интенција усмерена на истицање синтагме 'најјача од њих' (и преко ње градацијски постављеног апонираног елемента 'језик'), а не самог појачивача 'нарочито'. Ту би одговарао следећи начин бележења: Сматрам да треба заборавити оно што нам навика, и нарочито најјача од њих, језик, омогућава да посматрамо. — Уколико се пак преломом тонске линије жели издвојити 'нарочито', онда интерпункцијски знак

⁴ Исп. *Српску синтаксу* св. IV (Симић-Јовановић 2002: 1156), где се утврђује да при уобичајеној сегментацији: „лауза никад не пада после везника, већ увек испред њега“.

слеђује испред и позади ове речи, али и испред везника: Сматрам да треба заборавити оно што нам навика, и, нарочито, најјача од њих, језик, омогућава да посматрамо.

(3) У формацијама: То би трајало кратко, али за то време он би седео занесен и, певушећи једва чујно, посматрао на својим рукама тај бледи, посредни одсјај изгубљеног сунца ...; ... земљорадничко-сточарске заједнице губе ранију покретљивост, остају генерацијама везане за исте њиве и пашњаке, подижу трајна насеља и, уместо колиба, почињу да граде куће — после везника следи инверзивна структура са адвербијалном одредбом постављеном испред предиката. Већ смо утврдили да у таквим приликама може бити створен привид парентезе (псеудопарентеза), и тонски издвојен везник — али под условом да паза буде постављена и испред њега. Дакле, исправно интерпунгирани, наведени би примери изгледали најмање овако: То би трајало кратко, али за то време он би седео занесен, и, певушећи једва чујно, посматрао на својим рукама тај бледи, посредни одсјај изгубљеног сунца ...; ... земљорадничко-сточарске заједнице губе ранију покретљивост, остају генерацијама везане за исте њиве и пашњаке, подижу трајна насеља, и, уместо колиба, почињу да граде куће.

(4) Конструкција: Гоји, који не чује ниједне речи, одговара огорчено и, као сви глуви људи, сувише гласно ... — садржи инверзивну поредбену форму, која се понаша слично осталим случајевима инверзије: Гоји, који не чује ниједне речи, одговара огорчено, и, као сви глуви људи, сувише гласно ... // Гоји, који не чује ниједне речи, одговара огорчено, и као сви глуви људи, сувише гласно ...

(5) Слично се према везнику поставља, рекосмо, и апонирана конструкција, као у примеру: ... младић би се са сунчевим заласком окретао од свог прозора и, обневидео, тетурало до своје сламњаче ... — Она захтева бар овакву интерпункцију: ... младић би се са сунчевим заласком окретао од свог прозора, и, обневидео, тетурало до своје сламњаче ...

б) Мислимо да интерпункцијске грешке што смо их управо описали долазе од самог правописа и непрецизности његових правила о постављању зареза: препоручује се његово изостављање испред 'и', а недовољно се наглашава да постоје случајеви у којима је из овог или оног разлога зарез на том месту ипак препоручљив. Из истог разлога чини нам се да су настале и грешке у следећој скуппини примера:

... почиње раздобље финалног неолита, током којег винчанска култура доживљава најпре краткотрајан полет, затим дубоку кризу и, најзад, потпуну дезинтеграцију ИстС 27; Сматра се да се он рашчлањује, с једне стране, на један мали текст (који се каткад може свести на једну једину реч или на наслов дела) и, с друге стране, на било какво мноштво појединих речи ... ПВ И 267; ... остаје, додуше, блага даљина, један чежњив, поетски, романтичарски зов, једно обећање, једна илузија, нешто као мала фатаморгана која далеко негде лебди, дакле нова нада да ћу мо-

жда моћи да продрем на неком другом месту и, коначно, остаје бескрајно далеко, широко небо ... ЗГ Наст. 599.

Свуда су издвојене композиционе назнаке редоследа елемената, које и имају статус накнадно укључених делова текста, али који изговорно могу срести са окружењем — семипарентетичке форме. Њихов третман као парентетичких јединица, међутим, аутоматски поставља проблем претходећег везника, који такође може бити тонски издвојен и наглашен. Тада је и испред њега неопходан интерпункцијски знак.

3. Ситуација са везником 'или' само је статистички друкчија него код 'и', али је у начелу иста као горе.

3.1. У највећем броју забележених примера испред антиципованог везника стоји тачка, а после њега следи зарез или која ознака вишег реда:

Покушаћу у овом чланку — најпре да изнесем оне језичке црте које мислим да су знаци језичке диференцијације српскога и хрватскога књижевног језика; и то, дакако, само оне које су израз природе општег творачког механизма једне или друге редакције нашега књижевног језика. **Или**, да то простије кажем, узећу у обзир само грађење речи и речник РБ Ч 45; То значи да прасловенски наставачки дублети ... представљају уједно и слику доцнијег односа јужнословенских језика према источним и западним словенским језицима у погледу ових наставака. **Или**: целокупна словенска језичка област цепа се у овом погледу на две РБ Ч 54; ... у оним случајевима где је тај однос и у другим приликама у језику обележаван наставцима за грађење речи. **Или**, тачније речено: онде где је однос именица на у према основном придеву био ... РБ Ч 74; ... велику распрострањеност у њима показују наставци са елементом *к*. **Или**, другим речима: у источним и западним језицима широке су употребе рефлекси прасловенских деминутивних наставака ... РБ Ч 105.

а) Начин читања првог примера упућује на високу наглашеност везника. Тај осећај не долази само од интерпункције, већ и од парентетичког елемента који следи за везником: **Или**, да то простије кажем, узећу у обзир ...

б) Тако је и у потоња два случаја: **Или**, тачније речено: онде где је однос именица ...; **Или**, другим речима: у источним и западним језицима ...

в) Само вањским изгледом од осталих одудара конструкција: **Или**: целокупна словенска језичка област ... — Овде је заправо изостављена парентеза типа 'да то простије кажем' или сл. Само у овом случају интерпункцијски знак после везника је обавезан, док је у горњим примерима факултативан, као и иначе.

3.2. И у случајевима са тачком и зарезом испред везника прилике су јасне према претходним објашњењима:

Дакле, и за њих се мора претпоставити епоха када је свако *ил*, *дл* прелазило у *л*, без обзира на фонетску позицију; *или*, још боље, када природа почетка ријечи није допуштала ове групе РБ Ч 37; И најопштије опсервације свакодневнога живота показују, чини ми се, довољно јасно да је диференцијација књижевног језика београдског и загребачког књижевног подручја, у извесном правцу — данас готов факат; *или*, у најмању руку: да данашњи српскохрватски језик има две своје редакције: београдску и загребачку РБ Ч 45.

Оба пута после везника долази парентетичка конструкција: *или*, још боље ...; *или*, у најмању руку ... Оба нута је зарез факултативан: *или* још боље ...; *или* у најмању руку ...

3.3. Нема ни потребе анализирати конструкције са зарезима испред и после везника:

... а то је разочарање, *или*, како песник каже, скрнављење ... ЗГ Наст. 596.

Једину напомену заслужује већ утврђен факат да је овакав систем ознака мање успешан од оних са ознаком вишега ранга испред везника, јер изједначаје прелаз између претходне конструкције и оне са везником, запостављајући чињеницу да везник припада потоњој.

3.4. И овде се нашло нешто сведочанстава неуспеле интерпункције:

Ту је најважнији елеменат однос дана и ноћи *или*, како песник каже — данак и ноћник ЗГ Наст. 600; Ако ми сада падне на ум да се обавестим о употребама *или*, боље рећи, о злоупотребама језика ... ПВ И 272.

4. Везник 'а' није нарочито заступљен у нашој грађи, али се понаша на сличан начин као остали:

А та историја света ... долазила му је малена, јадна, пуна неспоразума, узалудних мука и бесмислених катастрофа, луда и грозна. А, напротив, његов безимени и мали живот јављао се у светлим, великим слутњама прочитаних књига ... ИА С 54–55; Шта радите? Шта тражите? Где мислите стићи? А у ствари, ко сте ви? ПВ И 281; Структура појединих насеља јасно показује да су ове половине биле равноправне, а, вероватно, и егзогамне ИстС 12; ... да је захватила већи део српског Подунавља, а, можда, и део Трансилваније ИстС 14.

а) У првој групи испред везника је тачка, одн. упитник. (1) У првом од њих за везником следи (семи)парентетички елеменат 'напротив', уз помоћ којега је везник тонски антиципиран. (2) У другом је исто тако, али аутор није искористио присуство парентезе да изазове паузу после везника, већ је овај прикључио парентези, и заједно их је

истакао као јединствену целину: а у ствари ... — Сваким од ових примера показан је један од модела како је у овом односу могуће исправно поступити са семипарентезом. Други је, међутим, последица одустајања аутора од тонске антиципације везника, о чему смо се као о могућности већ вишеструко изјаснили.

б) У другој групи примера парентетички елеменат је поново схваћен као основа за изазивање пауза, и за антиципацију везника. Рекли смо да једнаки интерпункцијски знаци испред и после везника нису сведочанство најуспелије интерпункције.

5. Са осталим напоредним везницима забележена су само два случаја:

... не зна ни шта је порок ни несрећа ни страх од живота, него, чиста и умна, корача смело ... ИА С 55; Па, отићи ћу, дабоме, и на концерт, али ћу се прво попети до њеног стана ИА С 80.

а) Потоњи пример и није везничка конструкција, већ је овде 'па' у функцији речце — са експресивним значењем, и са нешто појачајне снаге.

б) Први пример у позицији парентезе садржи предикатоидни апозитив, који и својим значењем и тонским статусом веома погодује повољном општем утиску, између осталог и што се тоналитетског рељефа тиче.

3. О тоналитетском статусу зависних везника

1. Последица наше расправе у уводном поглављу⁵ била би да је заменица и када се нађе у везничкој функцији — по тоналитету аутономна лексема, док је везник проклитичка реч, дакле акценатски ослоњена на конструкцију коју уводи. Међутим, у пракси ствари стоје нешто друкчије, јер нису заменички везници ти који су најчешће акценатски издвојени, већ је то заправо прави везник 'јер'.

а) Карактеристичан је податак да је 'јер', у антиципованој позицији, у нашој грађи интерпункцијски увек на исти начин обележено — са тачком или њој равном ознаком испред везника, и са зарезом после њега:

Није увек било лако ни пратити сва њена причања. Али младићу и није било толико стало до звона колико до Алисе Картанен ... **Јер**, слушајући могао је и да је гледа ... ИА С 46; Ваља 'читати' и дешифровати површину непомичног звона ... **Јер**, другог

⁵ Мислимо да је најбоље овим поводом подсетити на теоријски став руских синтаксичара, који стриктно двоје везнике од заменица у везничкој функцији. — В. о томе: Руская академия наук, *Русская грамматика II*, под ред. Н. Ю. Шведовой, Наука, Москва 1980, 470–471. — Не мислимо да је то теоријско стајалиште у свим правцима исправно, али у односу на нашу тему оно је продуктивно, јер упућује на двојство зависних везника по акценатским карактеристикама: заменичке речи, као што је већ речено, у начелу су акценатоване, док су прави везници — опет у начелу — неакцентовани.

видика нема ИА С 56; Исцеђен је из њега и последњи тон. **Јер**, ова силна и муњевито брза лавина звукова односила је са собом и најмањи заматак гласа ... ИА С 49; И тренутак ћутања, док посматрамо светлу површину пуне чаше, у ствари је потајна, нема здравица тој нашој нади. **Јер**, и у чаши најтамнијег вина назиремо танак и покретан одблесак светлости ... ИА С 86; Видим му само леђа, али још боље ногавице сукнених чакшира и плитке ципеле турског типа. **Јер**, мени нема више од шест година ... ИА С 93; Пустила би ме да поседим на малој столици од жутог сомота крај њеног дивана. **Јер**, глумица је, кад је била код куће, стално лежала испружена на дивану ИА С 95–96; Страх ме је да у шарама на камену не откријем реч, као змију, да рељеф не проговори друкчије него ликовима. **Јер**, боја нас напушта, контура изневерава, да, али реч — лаже ИА С 102; Године 1795. он мора да поднесе оставку на свој положај у Академији Сан Фернандо. **Јер**, Гоја је тада већ потпуно глув ИА С 112; Својим делом он ће сам, можда, објаснити све. **Јер**, плод тих крвавих година, то је Гојин циклус бакрописа Ратне године ИА С 117; Ја нисам заобилазио тешкоће, него сам их све поштено решавао, али једном решене, уткао сам и сабио у оно 'подвучено' место. **Јер**, знајте, на свакој слици увек је само једно место које дочарава илузију стварности ... ИА С 138; За нас је, међутим, важно ово: да нам моционо значење наставка *-ица* као једино основно не објашњава ни начин формирања односа *старац-старица* уопште ни граматичку функцију наставка *-ица* засебно. **Јер**, заиста, однос *вук-вучица*, ако се он узме као једини ... РБ Ч 63.

б) Карактеристично је и то да антиципација није изведена уобичајеним средствима као иначе. Наиме, само у два потоња примера за везником долази парентетички елеменат: **Јер**, знајте, на свакој слици ...; **Јер**, заиста, однос *вук-вучица* ...

в) У свима осталим случајевима после 'јер' следи нормални развој реченице њиме уведене, и очекивали бисмо прелаз без паузе, одн. без зареза, а он ипак постоји. Једино објашњење које бисмо могли замислити — јесте да везник 'јер' има посебно место у везничком систему српског језика, о чему немамо даљих могућности ни података да судимо⁶. У сваком случају ваља утврдити да су забележени примери синтаксички исправни и нормативно прихватљиви.

2. Са везником 'који' издвојили смо само три примера:

Зар не може да буде у некој претходној, зар не може да постоји неко унутрашње језгро **које**, сасвим независно од броја песама и од тога која је песма на почетку а која на крају, непрекидно зрачи суштином ствари? ЗГ Наст. 605; Они говори, међутим, у ко-

⁶ Необична је околност да је српски везник 'јер' (према обавештењу од проф. Р. Симића) делимично упоредив са немачким 'den', који се тамо прибраја систему напредних везника (а делимично наравно и са зависним 'weil').

јима између прид.-заменичке и именичке деклинације влада пуни паралелизам и у којима је именичка деклинација и формално, наставцима својим утицала на прид.-заменичку, који, дакле, данас имају ... РБ Ч 42; Именице *свекры, јейшы, нейлоды, *зълы* остале су у свом основном облику, а апстрактне именице **вългы *лгы, *благы* итд. које, стварно, немају с моцијом никакве везе, — добиле су наставак *ни* РБ Ч 73.

а) Сва три пута везник је праћен парентетичким елементом. (1) У првом примеру тај је елемент врло простран ('сасвим независно од броја песама и од тога која је песма на почетку а која на крају'). Тиме је тонска аутономија везника суштински наглашена, и он је добио статус ако не тонске доминанте, онда бар потенцираног тонског прелаза међу реченицама које повезује. (2) У друга два парентеза је једночлани елемент, па тонска линија њиме није у већој мери завибрирала.

б) Битно је приметити да испред везника само једном стоји интерпункцијски знак: ... утицала на прид.-заменичку, који, дакле, данас имају ... У друга два случаја он изостаје, али тиме — то је значајна чињеница наше анализе — није оба пута створен осећај интерпункцијске неприхватљивости конструкција.

(1) (Први је пример заправо сасвим прихватљив у виду како је забележен: ... да постоји неко унутрашње језгро које, сасвим независно од броја песама ... — Изгледа да је лексичко својство заменице овде пресудни моменат, и да је акценованост 'који' схваћена као готов факат, те да он може бити тонски прикључен претходном контексту без отварања проблема његове проклитичности или специфичне енклитичности као код правих везника.

(2) (Други од тих случајева неприхватљив је у виду како је интерпунгиран: ... а апстрактне именице **вългы *лгы, *благы* итд. које, стварно, немају с моцијом никакве везе ... Разлог лежи постранце од наше теме, и у томе је што је овде релативна реченица апозитивног типа, те захтева зарез на почетку, тј. испред везника.

3. У два примера заступљен је везник 'да':

... које му дају све могућности да изгради мноштво комбинација и закључака, да развије своју идеју и да рашири своја реторска средства, да, укратко, свој духовни рад обави што је могуће блиставије ПВ И 302; ... која би нас, с друге стране, подучила да, сигурним путем, остварујемо уметничка дела непорециве вредности ... ПВ И 281.

а) У првом препознајемо секвенцу у којој за везником следи парентетички елемент (да, укратко, свој духовни рад обави ...), па је тонска антиципација нужна заштита од могућег синтаксички неоправданог прикључења везника претходној конструкцији.

б) У другом је тонска сегментација спроведена више механички него с обзиром на односе међу елементима конструкције. Рекло би се да је импулс за такав поступак дошао од парентезе 'с друге стране',

која је дала повода за издвајање тонски самерљивих исечака по — како рекосмо — чисто механичком начелу. Постоји и синтаксички разлог за то у синтагми 'сигурним путем', која је у инверзији, јер као адвербијална одредба предиката стоји испред, уместо после њега. Али сви ти разлози нису довољни да би оправдали овакву интерпункцију, и она се мора сматрати погрешном.

4. Имамо и потврда за заменичко-прилошке везнике:

Показаћу сада на материјалу српскохрватског језика како, заиста, моциона употреба наставака не може ... РБ Ч 63; Наставак *ка* дошао је само као знак асимилације изведеним речима једне групе именица које је историски развитак увео у изведене речи; као, дакле, једна партикула... РБ Ч 70; ... исто таква недоумица постоји и у последња два наведена стиха, где, стриктно текстуално читајући, бог приставља врага ... ЗГ Наст. 592.

а) Први пример има исту физиономију као онај са 'који' без употребљеног знака у претпољу. Увиђамо да и (заменичко-)прилошке речи у овој позицији допуштају исту онакву могућност тонског издвајања из потоњег и прикључења претходном контексту као и заменичке, дакле без икаквих последица на плану синтаксичке сегментације.

б) У другом наведеном случају спроведена је оптимална интерпункција, а тонски рељеф тачно одговара њој, и свакако смисаоној структури конструкције. Но у питању није везник, већ поредбена речца 'као', за коју према томе утврђујемо да се у правцу који истражујемо понаша слично везничким речима.

в) У трећем примеру примењен је интерпункцијски модел са равноправним ознакама испред и иза везничке речи, о којем смо утврдили да није посве адекватан, али да није ни неприхватљив са нормативног гледишта.

5. Закључак је да се зависни везници у начелу понашају слично напореднима, с тим што заменичке и прилошке речи у тој функцији, као примарно акценатске речи, допуштају могућност пуног тоналитетског осамостаљења према формацији коју уводе, што значи и прикључења претходном контексту без видних синтаксичких и смисаоних последица — а свакако и нормативних.

4. Посебне конструкције

1. Познато је да се везници у линеарној организацији говора већином понашају као иницијалне речи, тј. да трпе, каткада управо захтевају енклитику у свом постпољу. О томе је подробно било речи у четвртој свесци *Српске синтаксе*, па је овде довољно упутити на њу. Интересантно је, међутим, погледати како се енклитика понаша при специјалној сегментацији о којој се овде води расправа.

а) Из области напоредних конструкција забележили смо само један пример са везником 'те':

... и све је гладнији и експанзивнији уколико више засићује своју глад, глад за живљењем, тако да је и живот постао симбол незаситне глади, глади која саму себе прождире као што прождире све око себе, непрекидно се храни и потхрањује своје апетите, те је, тиме истовремено, дата подлога, биолошки и анимално је утемељена похота ... ЗГ Наст. 590.

За везником следи енклитика, и обоје су издвојени из контекста као јединствена изговорна целина. Тиме је из неочекиваног правца доказана чињеница да енклитика са речју на коју се акценатски ослања чини јединствену 'изговорну реч', и да је у тој 'речи' везник наглашен — дакле акценатски нужно антиципован од околине. Остајемо при напомени да интерпункцијски модел са идентичним ознакама испред и иза издвојене ове јединице није сасвим адекватан.

б) Два примера из нашег фонда садрже заменички везник 'који':

... уколико, разуме се, *девица* није доцнији деминутив од прасловенског *дева* ... **које је**, свакако, новији прасловенски облик РБ Ч 71; То би био случај само онда кад би прасловенска двојност (*икъ/иць*), која се, као што смо видели, после треће палатализације може претпоставити, била и слика данашњег односа западних и источних словенских језика према језицима јужнословенске групе РБ Ч 123.

У оба случаја паузирање је последица укључења парентезе у поствезничку позицију. (1) У другом се интерпункцијским знаком инсистира и на паузи испред везника, док она после везника обухвата и енклитику, као што и очекујемо. (2) Први је пример био сувише опсежан и непрегледан, па је скраћен и на месту скраћења накнадио је постављена тротачка. Извештавамо да испред везника у изворној верзији нема ознаке — а према ономе што је речено о везнику 'који' у прегледу зависних везничких речи, јасно је да је легитимна варијанта и без паузе испред везника. Важно је да је енклитика и овде прикључена везничкој речи с којом чини изговорну целину.

в) Преостао нам је још пример са везником 'кад':

То би могло бити само онда кад би наставци којима су ове речи саграђене били непродуктивни наставци у језику; **кад би**, дакле, речи саграђене овим наставцима и по односу својих морфолошких елемената улазиле у категорију неизведених речи РБ Ч 104.

Примењен је оптимални интерпункцијски модел, па препознајемо све односе у конструкцији; тј. увиђамо чињеницу да енклитика чини акценатску целину са претходним везником, да је с њим изговорно издвојена из потоњег контекста, али да томе контексту синтаксички и структурно припада.

2. Издвајању су подложне и секвенце од два везника или сл.

Поједини покушавају да продру до дна њихове тајанствене намере, и да, у варљивој јасности, читају интенције или алузије у њиховим делима ПВ И 266; ... јер су сви људи, због духовности у којој учествују, међусобно браћа, и ако, у природи, једно живо биће може да гута друго без икаквог моралног зазора, у људском друштву одмах долази до огрешења ... ЗГ Наст. 593; ... човеково колебање између добра и зла, само је део универзалне борбе која се свуда одвија, и из које, бар што се тиче саме природе, нема излаза ЗГ Наст. 601.

а) У прва два случаја везник 'и' комбинован је са 'да', одн. 'ако'. Интересантан је проблем акценатског статуса једнога и другог везника: да ли су оба доживела тонску промоцију, или само један — и који. Ни много пута поновљено читање није нам дало ништа да дођемо до решења загонетке, па остаје претпоставка да секвенца чини целину која је у глобалу антиципована — рекло би се као јединствена реч или сл.

б) Тек поглед на последњи пример даје некакву основу за одлучивање о томе који члан секвенце има предност у акценатској пенетрацији. Секвенца 'и из које' очито не чини тонски равну целину, већ је у њој акцентована потоња реч, заменица 'који'.

3. У једном забележеном случају имамо везничку секвенцу и њој прикључену енклитику:

Оно је израз једнога другог момента: старог разграничења између именица ... које су морале постати изведене речи и именица на и код којих овај наставак није био такве природе и које су, према томе, морале остати као лексичке речи РБ Ч 71.

Једну напомену заслужује факат прикључености секвенце претходном контексту — о чему је било речи кад смо анализирали примере са заменичким везницима, и рекли да је такав поступак код њих легитиман и са изговорног и са интерпункцијског гледишта.

Друга напомена тиче се тонске промоције чланова секвенце: и овде 'који' јасно доминира секвенцом.

5. Закључак

1. Везничке речи долазе у ред проклитика, па смо њихову тонску антиципацију и одвајање од потоњег контекста паузом — назвали деклитизацијом.

2. Деклитизацији не подлежу само примарно акценатске заменичке и заменичко-прилошке везничке речи, нити оне у првом реду, већ пре свега прави везници, међу њима најчешће напоредни 'и' и зависни 'јер'.

3. Деклитизација је по правилу интенционална појава, што ће рећи да долази од говорникове намере да тонски и комуникативно појача везник сам или/и део конструкције који му следи. Са структурнога гледишта она је само факултативна, па се интерпункцијски модели о којима смо извештавали у овом раду већином сврставају у област стилски мотивисане интерпункције.

4. Заменички (и заменичко-прилошки) везници нису у овом правцу идентични са правим везничким речима.

а) Праве везнике погрешно је интерпункцијски или тонски прикључити претходном контексту, дакле претворити их заправо у неку врсту енклитике, док су неправни везници у том правцу слободни, јер као акценатске речи могу прићи ономе што им претходи као изговорни њихов део, и тиме се не мења синтаксички њихов статус, тј. везаност за потоњи контекст.

б) Неправни везници у комбинацији са правим везничким речима држе потоњу позицију и понашају се као акценатска реч према проклитици.

5. Грађа коју смо анализирали пружила нам је могућност и за анализу са једнога гледишта које није било на главном правцу расправе, али је значајно по себи: то је могућност скалирања парентезе, и издвајања више њених врста. Поред праве, показало се да постоји и неправна или псеудопарентеза, као и факултативна или семипарентеза.

ИЗВОРИ

- ЗГ Наст.:** Глушчевић 1979: З. Глушчевић, *Насијасијевићева њоема 'Речи у камену'*, у књ.: Д. Недељковић, М. Радовић, 'Уметност тумачења поезије', Београд: Нолит, 588–607.
- ИА С:** Андрић 1963: И. Андрић, *Сџазе, лица, њредели*, Београд: Просвета.
- ИстС:** Срејовић 1981: Д. Срејовић и др., *Историја српског народа*, књ. 1, Београд: СКЗ.
- МП Кост.:** Павловић 1979: М. Павловић, *Santa Maria della Salute Лазе Косића*, у књ.: Д. Недељковић, М. Радовић, 'Уметност тумачења поезије', Београд: Нолит, 410–426.
- РБ Ч:** Бошковић 1978: Р. Бошковић, *Чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ПСКЈ 1960:** *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска (Загреб: Матица хрватска).
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (Загреб: Матица хрватска).
- Симић–Јовановић 2002:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса I*, Београд: НДСЈ.
- Шведова 1980:** *Русская грамматика II*, под ред. Н. Ю. Шведовой, Русская академия наук, Москва: Наука.

S u m m a r y*Jelena Jovanović***THE DECLITISATION OF CONJUNCTIONS — SOME THEORETICAL
AND PRACTICAL PROBLEMS**

It is found in the work that not only are the primarily-accentual pronominal words as well as pronominal-adverbial words are subjected to the declitisation nor are those in the first line but first and foremost real conjunctions, among them most often coordinating conjunction 'and' and subordinating one 'as/because/for'.